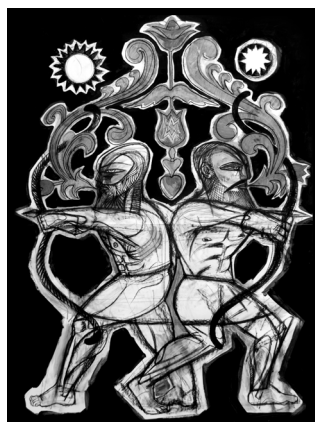

PAPP ISTVÁN

A KÁDÁR-KORSZAK MAGYARORSZÁGA A NYUGATI DEMOKRATIKUS EMIGRÁCIÓ SZEMÉVEL

■ A 20. században több hullámban hagyták el Magyarországot fiatal értelmiségiek, akik életüket, szabadságukat veszélyeztetve látták jobb- vagy baloldali egyeduralmi törekvések miatt. Nyugat-Európában vagy az Egyesült Államokban letelepedve többen is a magyar emigráció meghatározó szereplőivé, a diaszpóra politikai szervezeteinek és folyóiratainak fontos alakjává váltak. Az alábbiakban idézett személyiségek két hullámban: 1946 és 1949 között, illetve 1956-ban távoztak hazájukból, ám a későbbi évtizedekben is folyamatosan figyelemmel kísérték az itteni politikai folyamatokat. Részben egykorú írásaikra, részben visszaemlékezéseikre támaszkodva idézzük fel, hogyan ítélték meg Kádár János Magyarországot akár a médiumokból szerzett hírekre, esetlegesen ismerőseik által közvetített információkra támaszkodva, majd az utazási lehetőségek bővülésével immár személyes benyomásaikra építve.

Elsőként az 1927-ben született és még ma is aktív Kende Péter újságíró, publicista, politológus véleményét szeretnénk idézni. Családi hagyományként a polgári radikalizmust örökölte édesapjától, de 1945-ben belépett a Magyar Kommunista Pártba, s igen fiatalon a párt napilapja, a *Szabad Nép* munkatársa lett. Sztálinista hite Nagy Imre 1953-as kormányfősége idején kezdett oldódni, hamarosan a miniszterelnök reformprogramjának elkötelezett hívévé vált. 1955-ben Nagy Imre bukásakor neki is távoznia kellett a *Szabad Nép* szerkesztőségéből, majd a

Manapság a katolikus konzervatív történetírás és történetfilozófia kiemelkedő képviselőjeként tartják számon az 1924-ben született Lukács Jánost vagy ahogy az olvasók ismerik, John Lukacsot.

forradalom leverését követően Franciaországban telepedett le. A Párizsban megjelenő *Irodalmi Újság* egyik legfontosabb szerzője, aki fokozatosan a – többek között a Jászi Oszkár és Bibó István nevével fémjelzett – szocialista és liberális elemeket egyaránt vegyítő gondolati hagyomány képviselőjévé vált. 1962-es, *Egy fellemás rehabilitáció* című írásában elsősorban Kádár János országlásának kezdeti éveit tette mérlegre:

„Beszéljünk egyszer nagyon-nagyon őszintén: Kádár János és az MSZMP az utóbbi években Nagy Imre 1953-as eszményét próbálja megvalósítani (a parasztkérdéstől eltekintve): kommunizmust, de jobban. Kommunizmust, de úgy, hogy a nép többsége elfogadhatónak érezze. 1953 és 1956 között azonban még volt egy nemzedék, amely hitt a reformkommunizmus lehetőségében. De a párt, amelynek 1953 júniusában még voltak esélyei, Rákosi és Gerő szakavatott vezetése alatt egymás után fordította szembe magával legértékesebb híveit is. Aztán pedig szovjet hadosztályokkal kellett a – közben módosult személyzetű – reformkommunizmus új indulását biztosítani. Kádárék tudják a legjobban, milyen erkölcsi hátrányt jelent számukra november 4-e.

1956 októbere előtt fenn lehetett tartani azt a fikciót, hogy csak néhány reformra van szükség, s a nép – bizalmát visszanyerve – együtt fog menetelni a párttal. De a forradalom nem hagyott többé helyet a kételynek. Az egész kommunista mozgalom – Kádár maga is olvassa csak újra október vége tájt mondott beszédeit! – szembekerült a kegyetlen valósággal, hogy mindent újra kell kezdeni, mert a nép *mást* akar, gyökeresen mást. A nép és a párt antagonizmusából eredő dilemmát ki így, ki úgy oldotta meg. Volt, aki a párthatalomhoz maradt hűséges, volt, aki a népakaratot választotta és volt, aki a dilemma megoldásának reménytelensége miatt minden cselekvéstől visszavonult.”¹

Nagyobb időtávlatból, a forradalom utáni első tíz évről adott áttekintést több metszetben is az 1913-ban született, a népi mozgalomban szocializálódott Gombos Gyula. 1945-öt követően a Független Kisgazdapártban találta meg a helyét, s rövid börtönbüntetést szenvedett a Magyar Közösség-per kapcsán. 1948-ban hagyta el Magyarországot, és hosszú időn keresztül az Egyesült Államokban, majd Franciaországban élt. Meghatározó alakja volt az *Új Látóhatár* című folyóirat szellemi körének. A rendszerváltást követően hazatért, és 2000-ben hunyt el. Esszéit fiktív levelek formájában tette közzé, címzettjük Németh László *Az utazás* című drámájának egyik szereplője, Mircse Zoltán volt. Gombos 1966 márciusában *Arról, hogy mi változott s mi nem Ötvenhat óta* címmel többek között az alábbiakat írta:

„Talán mondanom se kell, látom én, amit még a nyugati újságírók is látnak, s néha oly szakmai felületességgel értelmeznek: a mai magyar élet sok mindenkiben – és előnyére – különbözik az Ötvenhat előttitől. Látom, hogy a Párt uralmának e második évtizede az előző legdurvább bűneit levetkőzte. Nem volnék beszámítható ember, még kevésbé magyar, ha nem örvendenék minden engedménynek, a legarasznyibbnak is, mely a magyar népet egy lélegzettel több levegőhöz s egy nyújtózással nagyobb mozgási szabadsághoz juttatja. Még akkor is, ha gyanítom, hogy az engedmények között hátsó gondolat is van.

Őszintén szólva, szinte a hála érzése fogott el, amikor Ötvenhat után láttam, hogy amitől annyian rettegtünk, nem következett be: nem végezték ki ezrével s nem rakták orosz vagonokba tízezzrel a forradalom résztvevőit. Az előző évtized gyakorlatát folytatva ez is következhetett volna. Bármily jogtalan és véres is volt a megtorlás, lehetett volna még véresebb: a kiszolgáltatott országban senki

sem állhatta volna útját. E viszonylagos mérsékletet mégiscsak megkönnyebbülés volt látni. S azt is, ami utána következett. Megszűnt az ÁVH; igaz, más néven tovább működik a Belügyminisztérium égisze alatt, de egykori korlátlan hatalma talán csökkent s az esetek többségében civilizáltabb módszereket alkalmaz. Ezzel eltűnt a »csengőfrász«. Jól tudom, mit jelent ettől szabadulni, rémületét magam is kóstoltam.

Ezek következményeképp a hatvanas évek első felének magyarja fölszabadultabbnak érezte magát, nyíltabb lett, könnyebben nyilvánított véleményt, kritizálta a közállapotokat, néha nyersen is, ha nem a lényegről volt szó. Az amnesztia révén a politikai foglyok jó része is kiszabadult. S a Párt józanabb politikájára vall, hogy megszüntette az ország légmentes elzártságát: az utóbbi években százezrek utazhattak ki útlevéllal Nyugatra rokont látogatni vagy turistaként; még többen fordultak meg Magyarországon nyugatiak vagy hazalátogató magyarok. S nemcsak emberi igazságot, de az ország jövő fejlődését is szolgálta, hogy a Párt kidobta fegyverei közül az »osztályellenség« balga fogalmát, legalább elvileg, két lényeges területen: az egyetemi felvételeknél és a gazdasági életben. A tehetség és a tanulmányi eredmény az egyetemeken, a rátermettség és szaktudás a vállalatoknál nagyobb teret kapott.”²

Alig egy évvel az előbb idézett írás megjelenését követően, 1967 tavaszán látogatott haza Kárász Artúr közgazdász, a Világbank igazgatója. 1907-ben született, és ahhoz a középosztálybeli reformértelmiséghez tartozott, amelynek tagjai 1945 után úgy érezték, közéleti szerepet kell vállalniuk a rommá lett ország felépítésében. Kárász személyes ismerősei révén a Nemzeti Parasztpárt jelöltjeként lett a Magyar Nemzeti Bank elnöke, és a szigorodó politikai viszonyok miatt 1949-ben választotta az emigrációt. Hosszú éveket töltött Franciaországban, valamint az Amerikai Egyesült Államokban, és végül 1990-ben hunyt el. A reformokkal kísérletező Magyarországnak külföldi, nyugati hitelekre volt szüksége, s ez tette lehetővé, hogy a Világbankot képviselő Kárász Artúr hazalátogasson. Finom tollal rajzolta meg egykori munkahelyén szerzett benyomásait:

„Másnap a sofőr elvitt a bankba. Sok minden megváltozott az épületben, a főkapun nem állt többé bajuszos portás – régen a portásnak mindig bajusza kellett hogy legyen. A lift mellé csúnya páternoszttert raktak és a két emelet közé még egy emeletet gyömöszöltek. Kár volt, de úgy látszik helyre volt szükségük. A szobám – a régi szobám – olyan volt, mint régen, csak már nem volt romos, az ágyúgolyó helyét becementezték. Barackot ittunk, kora délelőtt, ezt régen nem csináltuk volna. A barack után bevonultunk a tanácssterembe. Ott azután feltámadt minden régi emlék, a főtanács, a nehéz idők – azok a valószínűtlenül nehéz idők! Az elnökség tényleg kitett magáért és előkerítette azt a néhány embert, aki a régi gárdából még megmaradt. [...]

A nagy asztalnál a barátaim mellett néhány ismeretlen is megjelent. Külső emberek lehettek, talán a pártból, hogy azután valakinek jelentést tudjanak tenni. Az új gazdasági mechanizmus akkor már nagyban futott és a rezsím próbált kicsit Nyugat felé nézni. Nyilvánvaló volt, hogy a Világbank érdekelte a hatóságokat, fejtágításra volt szükségük, ez lett az ülés témája. Én elmondtam mindent, amit a bankról tudniok kellett. Olyan volt az egész, mintha 46-ban lettünk volna, amikor az öreg marsallt kérleltem, hogy engedjen bennünket lélegzethez jutni. Akkor ez nem sikerült, úgy látszott, hogy most jobb volt a helyzet.”³

Manapság a katolikus konzervatív történetírás és történetfilozófia kiemelkedő képviselőjeként tartják számon az 1924-ben született Lukács Jánost vagy

ahogy az olvasók ismerik, John Lukacsot. Ő eléggé hamar, 1946-ban hagyta el Magyarországot mint a Független Kisgazdapárt anglofil szárnyával és személyiségeivel rokonszenvező fiatal értelmiségi. Az Egyesült Államokban telepedett le, és 1947-től a Chestnut Hill College jelentette egyetemi tanári és tudósi működésének legfőbb színterét. A még ma is aktív idős professzor mindig figyelemmel kísérte a magyar belpolitikát. A rendszerváltást követően számos könyvét fordították le magyarra, itthon széles körű értelmiségi olvasó- és talán nem túlzás, rajongótábora van. A hidegháborús feszültség oldásán munkálkodó történész 1972-ben látogatott először Magyarországra, és a nyolcvanas évek közepén, tehát még Gorbacsov hatalomra kerülése előtt írott visszaemlékezésében tanulságos képet adott szeretett városáról, Budapestről.

„Amikor 1972-ben, az elmenekülésem után több mint negyedszázaddal hazalátogattam Magyarországra, azt találtam, hogy szülővárosom szinte teljesen amerikanizálódott. A Belváros egykor romokban heverő Duna-parti részén a legnagyobb épület az Intercontinental szálloda betontömbje volt, amely úgy festett, mint egy nagy amerikai repülőtér fogadócsarnoka, és ennek felelt meg a berendezése is meg a közönsége is.

A budai oldalon, annak legszembetűnőbb pontján, egy Hilton szálló volt épülőben. Magyarország demokratizálódott, iparosodott és bürokratizálódott társadalommá vált, rengeteg fiatal járkált amerikai farmernadrágban. Leginkább az autók érdekelték őket. Az egyetlen falfirka, amire emlékszem, nem politikai volt, de még csak nem is trágár: egy híres amerikai rockzenekar nevét hirdette, már elfelejtettem melyikét. Sok helyen, a sétahajóktól kezdve az éttermek bejáratáig a Pepsi Cola piros-fehér-kék zászlója lobogott. Szemtanúja voltam, amint éttermekben, nagy családi összejöveteleken, a fő fogás után Pepsit rendelnek, büszkén, mintha pezsgő volna.

Tizenkét napot töltöttem Magyarországon, ez alatt az idő alatt alig néhány oroszot láttam, németekkel és amerikaiakkal volt tele a város. A jobb szállodákban és éttermekben gyakorlatilag nem lehetett oroszot találni; ha mégis megkocskáztatták, hogy poros szandálban és peccsés, hasig kigombolt ingben beállítsanak, a személyzet a hátsó asztalokhoz irányította őket, a konyha vagy a vécé közelébe. Ennél fontosabb volt számomra a felismerés, hogy az elmúlt harminc év orosz uralma nem hagyott különösebb nyomot szülőhazám kultúráján és civilizációján. Orosz divat nem létezett, az orosz szokásokkal senki sem törődött, az orosz művészet, az orosz irodalom, a régi és az új egyaránt, népszerűtlen volt és nem olvasták; harminc év alatt a magyar nyelv alig néhány orosz kifejezést vett át, miközben a mindennapi nyelvben hemzsegték a proli, nagyvárosi argó, cigány, amerikai vagy komputer-angol jövevényszavak.

Ez persze csak az érem egyik oldala volt. Az érem másik oldala a szuverén valóságot képezte le: a magyar államot változatlanul az oroszok tartották kézben. A kormány semmi jelentőset nem tehetett a beleegyezésük nélkül; nyilvánosan vagy nyomtatásban egyetlen bíráló szót sem lehetett róluk ejteni.”⁴

Az 1968-ban bevezetett új gazdasági mechanizmus első eredményeit Kende Péter értékelte *A magyar gazdasági reform* címet viselő, szintén az *Irodalmi Újság* hasábjain közölt, 1972-es elemzésében: „Ha meg akarjuk vonni az azóta eltelte több mint négy esztendő mérlegét, mindenekelőtt két pozitív körülményre kell felhívni a figyelmet:

Az »új mechanizmusra« való átállás sokkal zökkenőmentesebb volt, amint amire a reform alkotói számítottak. A vállalati vezetők meglepő gyorsasággal il-

lesztek az új helyzetbe, s alkalmazkodtak annak követelményeihez. A folyó tervezés decentralizálása nem vezetett sem pánikhoz, sem katasztrófához, ellenkezőleg: az ellátás folyamatos maradt, sőt jelentősen javult. [...]

A reform hatásaként Magyarország gazdasági vérkeringése meggyorsult, a fogyasztási piacok ellátása szembetűnően megjavult, az életkörülményekben lényeges javulás állott be (holott az azt megelőző időszak sem volt kedvezőtlen) elsősorban falun, de az ipari központokban is. 1949 óta először megkezdődött Magyarország felzárkózása az európai életnívóhoz és életformához. (Európai életformának nevezem a magánélet autonómiáját, a hely- és pályaválasztási szabadságot, a technikai újítások magánhasználati alkalmazását, az utazási lehetőségeket stb.). A folyamat *mértéke* vitatható, *tendenciájához* nem fér kétség. A reformmal elismerést nyert, hogy a »társadalom« szükségletei a fogyasztók – honpolgárok – egyedi óhajaiból tevődnek össze, s hogy a legjobb »mechanizmus« az, amely a legkevésbé akar ez utóbbiaktól függetlenül, azok feje fölött döntőbíráskodni. Hogy ezen belül a közérdek és a magánérdek, a társadalmi tulajdon és az egyéni kisajátítás mely kombinációja az optimális, ez már csak részletkérdés, amelynek megválaszolása a gyakorlati tapasztalatra vár.⁵

A reform csupán egyik arcát jelentette a Kádár-korszak Magyarországnak, mivel a gazdasági nyitással és a kulturális élet kereteinek tágulásával egy időben a diktatúra számos intézménye továbbra is működött. Ezekről a struktúrákról adott finom láttelepet a hajdani falukutató író, *A tardi helyzet* és a *Cifra nyomorúság* szerzője, az 1912-ben született Szabó Zoltán. A *Magyar Nemzet* publicistája, aki 1939/40-ben a *Szellemi Honvédelem* rovat szerzőjeként szerzett országos ismertséget, a világháborút követően egyre növekvő kétségekkel állt az új magyar demokrácia szolgálatába. 1949-ben a Mindszenty- és a Rajk-per hatására mondott le a párizsi magyar nagykövetség kulturális titkári posztjáról. Nagy-Britanniából, majd Franciaországból támogatta írásaival az *Új Látóhatár* folyóiratot. 1984-ben halt meg. *Hungarica Varietas* című 1974-es cikkében többek között az emigráció és az anyaország közötti szellemi vérkeringés lehetőségeit boncolgatta.

„A nyomtatvány-borítékban kecses könyv érkezik; szemre vékony: százhetven oldal biblia-papír teszi könnyűvé. Hajlékony keménykötésével olyan puhán ül az ember tenyerében, ahogy Picasso kék-periódusbeli fiújának kezében ül a galamb. A könyvnek is művészi kötet a költő ajándéka, s az »Állami Könyvterjesztő Vállalat Külföldi Ajándékkönyv Expedíció«-jának fehér cédulája esett ki belőle; hibátlanul írt magyar nevémmel s ugyancsak hibátlanul írt angol címemmel. A fehér lapnak rózsaszín párja volt: emez az ajándékozó nevét és budai címét tudatta, hogy a feladónak a könyvét a címzett megköszönhesse... Így szállnak ide a könyvek a magyar országból jövet; megcédulázták őket, ahogy postagalambokat szoktak az útra.

Útleveleknek nem vagyok barátja: a múltból annyi bizonyosan irigylésreméltó, hogy a hajdani utas vízum és passzus nélkül kelhetett át az országok határain. Ezeket a könyvbe tett úti leveleket azonban mindig mosolygós tetszéssel fogadom: nem hatósági beavatkozást jeleznek, hanem figyelmet. Nyugati könyvkiadók gyakorlatát követik, államilag, hiszen a könyvkiadás államosított, s az Állami Könyvterjesztő Vállalatnak van egy »Külföldi Ajándékkönyv Expedíció« nevű osztálya. A munkaköre? Úgy rémlik az, hogy a választottak jószándékát a hivatalosak munkájával szolgálja, s könnyítse meg. Ezek a könyvbe tett *carté d'identité*-k, noha hivatalosak, nem keltik fel bennem a Kosztolányi

sorokban kifejeződő – *engem beírtak mindenféle könyvbe – és minden módon számon tartanak* – kényelmetlen érzéseket, bár elképzelhető, hogy a hivatal elkönyveli: kinek ki küldözgeti külföldre könyveit? Ám ilyen lista – ha van – még a hivatalból gyanakvót is egyedül arra figyelmezteti, hogy barátságokon, becsüléseken a távolságok – a térbeliek, az időbeliek – nem tudnak változtatni.

Az európai modorú gyakorlat csekélység ugyan, de ritkaságértéke van; fejlődésértéke is van a közelmúlthoz képest. Nyíltságában van biztatás is: buzdít azoknak a kapcsolatoknak a fenntartására, amelyek közösségeket, a nemzetit, a szakmait, együtt tarthatják, valamennyire. Ez az értéke. A gyakorlat értelmét nem csökkentti, csak limitálja, hogy e hivatalos készség és figyelem a magyar kultúrjavak utaztatásában csak *egyirányú!* ... Ami a magyar könyvek *kiküldésében* érvényesül, a magyar könyvek *beeresztésében* nem érvényesül. Mégis: örvendetes, egymagában is, hogy az állami könyvterjesztő hatásköre nem marad az állam határain belül, s ezt túlhaladja; nyugat felé is. Vagyis törekszik a magyarországi irodalmi termés *kivitelére*, feltehetően van export osztálya is: ez a belföldi termést, mindnyájunk gyarapodására kijuttatja. Amit megkívánunk, azt megvehetjük. Olyan osztálya viszont, amely a külföldi termést az országba bejuttatja, tudtommal nincsen. A Magyarországból kiküldött magyar könyv: *persona grata* ... szolgálati útlevéllal utazik ki. A Magyarországra beküldött magyar mű viszont mintha nemkívánatos idegen volna: az ilyen, nyugat felől, legfeljebb magánúton juthat be, esetenként és mutatóba. S az, hogy az útján céljához ér-e, hogy a címzetthez elér-e: többnyire bizonytalan. Elképzelhető, hogy útközben idegenellenőrző hivatal veszi szemügyre. Az egyenlőtlenség nemcsak méltánytalan. Indokolatlan is. Az egyenlő elbánással se pártot, se kormányt nem érne gýász. Az egyenlőség hiányának viszont van kára, ártalma is. Ez nem egyedül olvasóké és a szellemi életé.”⁶

Szabó Zoltánhoz képest sokkal tömörebben és kevésbé lírai módon, de mégis nagyon pontosan fogalmazta meg a Kádár-korszak Magyarországról szóló véleményét Kovács Imre. Az 1913-ban született politikus, publicista, író *A néma forradalom* című szociográfiájával szerzett országos ismertséget, s került a népi mozgalom élvonalába. 1945-öt követően a Nemzeti Parasztpárt főtitkáraként igen hamar az MKP egyik legharcosabb ellenfelévé vált és 1947-ben az emigrációt választotta. Az Egyesült Államokban talált új hazát, s aktívan részt vett a magyar diaszpóra közéletében 1980-ban bekövetkezett haláláig. Egyik legközelebbi barátja és vitapartnere Borbándi Gyula volt, hozzá írta 1970-ben azt a levelet, amelynek egyik rövid passzusa sok Nyugaton élő magyar lelki állapotát fejezhette ki.

„Én határozott döntéssel emigráltam, pontosan tudtam, miért jövök el Magyarországról. Nem tudtam a kommunizmussal egyezkedni, képtelenségnek tartottam, hogy kommunizmusban éljek, s ma is ez a felfogásom, hiába nevezik szocializmusnak. Valószínűleg erről a Magyarországról már nem jönnék el, de erre még nem megyek vissza. Én is ki vagyok téve csábításnak, rábeszélésnek, hogy menjek haza, akárcsak látogatóba, amint azonban magyar földre lépnék, mindjárt elveszíteném azt a potenciálokat és hitemet, ami 23 éven át az elveimhez kötött. De elveszítené hitét sok magyar is, mert ha én is hazamentem, a velem egyívásúak hazamentek, akkor nincs már remény. A remény, a kitartás részei vagyunk és ez roppant felelősség.”⁷

A már többször említett, 1919-ben született Borbándi Gyula fiatal joghallgatóként került a népi mozgalom vonzáskörébe, és kisebb tisztségeket töltött be

a háború után a Nemzeti Parasztpártban. 1949-ben hagyta el Magyarországot, s előbb Svájcban, majd az akkori Nyugat-Németországban élt. Nem csupán a Szabad Európa Rádiónál dolgozott, hanem barátaival megalapította és közel négy évtizeden át szerkesztette a *Látóhatár/Új Látóhatár* című folyóiratot. Bár személyes vonzódásai a népi mozgalomhoz kötődtek, türelmes személyisége, visszafogott stílusa és szellemi érdeklődése révén a magyar emigráció egyik legintegratívabb vezetőjévé vált. 1987-ben nyílt először lehetősége arra, hogy hazalátogasson, és élete utolsó éveiben vissza is költözött Budapestre. Kivételesen hosszú és termékeny életpályája 2014-ben zárult le.

2003-ban publikált *Két világban* címet viselő memoárjában így rögzítette első, magyar földön szerzett tapasztalatait: „A határon ebéd utáni nyugalmi idő. Hétfő van, nem nagy a forgalom. Előttem egy, mögöttem két gépkocsi. Egyik sem magyar. Magyar autókat a szomszédos sávon látok. A fiatal határőr összeszedi és előre viszi az ellenőrző bódéba útleveleinket. Tíz perc múlva hozza vissza. Fél órára számítottam. A gépkocsiban ülve maradvra a határfogalmat nézegettem. Az átkelés nem olyan gyors, mint Nyugaton, de gondolom gyorsabb, mint némely más kommunista országban.

Budapest már csaknem Tátabányánál kezdődik. Minden be van építve, az autópályáról alig látni valamit a tájból. Hajdan Nyugat felől még a Bécsi úton érkeztünk a fővárosba. Most dél felől a Budaörsi úton. Az első benyomásom: minden kisebb, mint ahogyan azt emlékezetemben megőriztem. A Kossuth Lajos utca és a Rákóczi út szűkebbnek, keskenyebbnek látszik annál, amit vártam. Nem csoda, az elmúlt évtizedekben a világ annyi nagyvárosában jártam, és oly sok széles, tágas, levegős sugárutat láttam, hogy az első pillanatban a pesti utak, terrek, házak mintha összezsugorodtak volna. Később a szem hozzászokik a hazai méretekhez. Este a Belvárosban sétálva már minden olyan méretű és kiterjedésű, mint ahogyan emlékeztem rá.

Feltűnt, milyen sokan járkálnak az esti órákban az utcákon. Igaz, egyelőre csak a Rákóczi út környékét és a Belvárost láttam. A kellemes nyári este mindehnyit kicsalogatja az embereket lakásaikból, de ennek ellenére Münchenben vagy más német nagyvárosban még ilyenkor is otthonukban maradnak, többnyire a televízió előtt ülve. Lám, mit tesz, hogy Budapest jóval délebbre fekszik. Az élet – ha nem is annyira, mint a dél-európai országokban – inkább a házon kívül, mint azon belül zajlik. A csillogó Dunaparton és a fényes belvárosi utcákon járva nyugati nagyvárosban érezheti magát a látogató, az egésznek nemzetközi hangulata van és nemcsak a sok turista miatt. Szerencse, hogy nyári derűben és napsütésben érkeztem, nem téli vagy őszi ködben, szélben, esőben, amikor minden komor, zord, barátságtalan. Azzal alszom el, hogy az első benyomások – természetesen a külsőt, a felszínt érintők – jobbak, mint amikre számítottam.

Másnap járom a várost, ismerkedem a nekem új Budapesttel. A reggeli verőfényben az utcákat és a házakat is más megvilágításban látom, mint a tegnap esti félhomályban. Első meghökkentő felfedezésem a házak állapota. Az eredeti és művészi megoldású lépcsőháza miatt a szép régi pesti épületek között számon tartott házon, amelyben a VIII. kerületi Kőfaragó utcában lakom, már egyáltalán nem látszik, hogy tizenkét évvel ezelőtt felújították. Külső falán mállik a vakolat, fakuló, piszkos a festés, és a lépcsőház építészeti szépségét sem lehet észrevenni.

Szép város volt Budapest, és utcáit járva, úgy érzem – mint az utazást nem sokkal utána felidézve egy írásomban már említettem –, most sem kell szégyen-

keznie. Ha nem is olyan csillogó, mint volt fiatalságom éveiben, látszik a szándék, az igyekezet, a törekvés, hogy régi fényét és ragyogását visszanyerje.”⁷⁸

Végezzük ott áttekintésünket, ahol elkezdtük, az *Irodalmi Újság* szellemi körénél. Az 1924-ben született magyar–latin szakos középiskolai tanár, Méray Tibor a háborút követően a Magyar Kommunista Párt meggyőződéses hívévé vált, és a *Szabad Nép* újságírójaként vett részt a hazai sztálinizmus építésében. 1954-től a Nagy Imrével rokonszenvező reformkommunista értelmiségiek egyik vezéralakja, a forradalom bukása után Franciaországot választotta élete új helyszínéül. Fontos könyveket publikált Nagy Imréről és az 1956-os forradalomról, s 1971 és 1989 között főszerkesztőként irányította az *Irodalmi Újságot*. A ma is Párizsban élő idős szerző 1988 szeptemberében, tehát a Kádár-korszak végóráiban eképpen látta hazáját:

„Magyarországon ma egypártrendszer van, a bel- és külpolitikai helyzettől függően keményebb vagy enyhébb formában, de ezé az egyetlen párté minden hatalom, a kulcspozíciókat csak ennek az egy pártnak a főfunkcionáriusai vagy engedelmes kiszolgálóiák tölthetik be.

A »ius murmurandi«, a morgás joga ma szélesebb, mint bármikor 56 óta. Nagyobb a szólásszabadság, a gyülekezési szabadság és a szervezkedés szabadsága is. Nem ismerik el, de nem is verik szét az olyan új egyesüléseket, mint a Fialat Demokraták Szövetsége, a Magyar Demokratikus Fórum, a Szabad Kezdeményezések Hálózata, a különböző társaságok, klubok, bizottságok, egyesületek, körök, párhuzamos szakszervezetek. Eléggé szabadon lehetett tüntetni március 15-én, teljesen szabadon Erdély ügyében vagy legutóbb Bős–Nagymaros ellen. Augusztusban három helyen sztrájk robbant ki: nemcsak nem nyilvánították törvényellenesnek, hanem szinte órákon belül teljesítették a sztrájkolók követeléseit. A »szelepeket« olyan tágra nyitották, mint harminckét év óta még soha.”⁷⁹

■ JEGYZETEK

1. Kende Péter: *A párizsi toronyból*. Cserépfalvi, Bp. 1991. 101. Kiemelések minden esetben az eredeti szövegekben.
2. Gombos Gyula: *Húsz év után*. Auróra, München, 1970. 10.
3. Kárász Artúr: *Nyolcvan év a Föld körül*. Bethlen Gábor Könyvkiadó – Irodalmi Újság, Bp.–Párizs, 1990. 208–209.
4. John Lukacs: *Egy eredendő bűnös vallomása*. Ford. Barkóczi András. Európa, Bp., 2001. 140–141.
5. Kende Péter: *A párizsi toronyból*. Cserépfalvi, Bp., 1991. 106–107.
6. Szabó Zoltán: *Hungarica varietas*. Új Látóhatár 1974. 2. sz. 89–90. A ... jelzések az eredeti szövegben szerepelnek.
7. Kovács Imre levele Borbándi Gyulához, 1970. október 9. Idézi Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. II. Európa, Bp., 1989. 239–240.
8. Borbándi Gyula: *Két világban*. Életem és pályám. Európa, Bp., 2003. 511–513.
9. Méray Tibor: *Többpártrendszert! Válogatás a lap 1988-ban megjelent számaiból*. Az *Irodalmi Újság Sorozata*. Párizs, 1989. 3. A szövegben tévesen szerepel a Magyar Demokrata Fórum neve.